

Hoe honger in Duitse lesboeken werd gepolitiseerd

Achtergrond - 9 februari 2026 - Auteur: Bjarn van den Berg

De honger die Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog en na de Tweede Wereldoorlog leden, heeft een belangrijke rol gespeeld in de Duitse staats- en identiteitsvorming. Historicus Anne van Mourik deed promotieonderzoek naar hoe beide hongerperioden terugkwamen in Duitse schoolboeken tussen 1914-2020 en hoe die werden ingezet voor politisering. “We zien de DDR-verhalen vaak als propaganda. Maar ook de West-Duitse beeldvorming is niet neutraal.”

Tussen de 424.000 en 750.000 Duitsers stierven naar schatting tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog aan de gevolgen van honger. De geallieerde voedselblokkade en pogingen tot uithongering van de Duitse bevolking verschenen al in 1915 in de schoolboeken, weet NIOD-onderzoeker Anne van Mourik, die op 20 februari aan de Universiteit van Amsterdam promoveert op haar proefschrift ‘[Mobilising Hunger. War and Textbooks in Germany 1914-2020](#)’. “Eerst ontkende Duitsland de voedseltekorten nog, om de bevolking te mobiliseren voor oorlog en weerbaar te maken tegen ontberingen. Maar dat verhaal kantelde toen de oorlog in 1918 voorbij was, en de blokkade bleef bestaan. Het Verdrag van Versailles moest ondertekend worden, Duitsland moest koloniën afstaan, de Ruhrbezetting volgde: in schoolboeken werden Duitsers neergezet als slachtoffers en slaven van het Britse koloniale beleid. Die honger symboliseerde die onderdrukte rol.”

Door Duitse schoolboeken te analyseren uit een periode die meer dan een eeuw omvat, bracht Van Mourik in kaart hoe die jaren van oorlogshonger werden gepolitiseerd. Ze bezocht archieven in Berlijn en Braunschweig en nam onder meer het DDR-jongerentijdschrift ‘Trommel’ en het naziblad voor de Bund Deutscher Mädel, de nazi-organisatie voor meisjes, onder de loep. “Ook in de opmars naar de Tweede Wereldoorlog had het thema honger een cruciale rol”, vertelt Van Mourik. “Duitsers mochten nooit meer honger lijden, was het uitgangspunt, ook al zou dat ten koste gaan van anderen – die mochten wel honger lijden. Zo kon het idee van meer *Lebensraum* (het streven naar leefruimte voor het Duitse volk in Oost-Europa - red.) worden gepusht.”

In nazi-Duitsland werd de schuld voor de hongersnood die de Duitsers gedurende en na de Eerste Wereldoorlog trof, ook bij de Joden gelegd. “In 1923 was er honger vanwege de hyperinflatie. De Joodse Rudolf Hilferding was destijds minister van Financiën. Volgens de nazi’s was deze marxistische econoom verantwoordelijk voor het hongersnood. Het verspreiden van dit soort ideeën hielp bij het legitimeren van anti-Joodse maatregelen.”

Vijandbeelden

Eigenlijk elk politiek systeem dat Duitsland sinds de Eerste Wereldoorlog heeft gekend, zette de honger in op een manier die het landsbestuur ondersteunde. De DDR en de Bondsrepubliek probeerden met verschillende narratieven elkaars politieke systeem te bekritisieren. “Oost- en West-Duitsland creëerden vijandbeelden en rechtvaardigden de eigen politiek. De Bondsrepubliek zette in het onderwijs vooral in op de welvaart die ontstond ná een periode van honger: vanuit Amerika kwam Marshallhulp en voedselhulp, dat hing samen met kapitalisme en democratische

waarden. In West-Duitsland linkten ze honger ook aan het communisme.”

In de DDR werd het kapitalisme juist als veroorzaker van honger gezien. Volgens de communisten kwam het fascisme onder Hitler voort uit het kapitalisme. Dus stelden zij dat de hongersnood tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog – en daarna – te wijten was aan kapitalisten. “Door hen stegen de prijzen tijdens de oorlog sneller, terwijl de lonen van de arbeiders niet toenamen, zo was het narratief; kapitalisten verdienden zagezegd aan het arbeidersnood. Ook de Amerikanen kregen de schuld in DDR-schoolboeken.”

Volgens Van Mourik moeten we niet denken dat óf het West-Duitse óf het Oost-Duitse verhaal neutraal is. “We noemen de politieke DDR-verhalen vaak propaganda. Maar ook de West-Duitse beeldvorming valt onder propaganda en is niet neutraal.”

De ideeën in schoolboeken werden overigens niet klakkeloos overgenomen door Duitse scholieren. “Op basis van de boeken kun je onderzoeken hoe geschiedenis wordt gepresenteerd, maar het is lastig te achterhalen hoe het lesmateriaal in al die decennia ontvangen werd. Ik kwam wel een survey uit 1988 tegen uit de DDR, die liet zien dat studenten het DDR-verhaal niet per se overnamen. Zo schreef een

student dat Hitler ook goed was voor de Duitse welvaart omdat hij snelwegen liet aanleggen. Dat idee is natuurlijk tegenovergesteld aan dat van het DDR-regime.”

Heroïsme en bondgenootschap

Omdat Duitsland een federaal systeem kent, verschilt de inhoud van schoolboeken soms tussen deelstaten. Wat Van Mourik opviel, was dat de lesstof in de West-Duitse deelstaat Beieren tot eind jaren zestig kleine nuanceverschillen vertoonde met die van andere West-Duitse deelstaten. “Beierse schoolboeken vermeldden dat de geallieerden de Duitsers expres te weinig voedsel gaven, om ze, onterecht, te straffen voor de Tweede Wereldoorlog. En Beieren viel onder de [Amerikaanse bezettingszone](#), dus kregen de Amerikanen daarvan de schuld. Terwijl de voedselhoeveelheden in door Amerika bezette gebieden niet per se lager waren dan in andere delen van Duitsland.”

De manier waarop honger en voedselhulp door de decennia heen zijn geframed, bepaalt nog steeds deels hoe mensen nu naar de internationale politiek kijken, denkt Van Mourik. “Soms vraag ik me af: waarom kost het sommigen zoveel moeite om te zien dat het beleid van de Amerikaanse president Trump imperialistisch en ondemocratisch is? Dat het lastig is om de VS-politiek ineens anders te zien, komt mede door de kracht van die verhalen over het verleden. Generaties lang construeerde het Westen een verhaal van heroïsme en bondgenootschap, waarin honger en voedselhulp centraal stonden. Dat droeg bij aan ons denken over wat ‘normale’ of ‘goede’ systemen zijn. Honger en oorlog werden in het Westen gekoppeld aan chaos en communisme, voedsel en welvaart aan liberale democratie en kapitalisme. De Verenigde Staten waren de redder en een bondgenoot. Die verhalen werken door tot vandaag, meestal zonder dat we het doorhebben.”

Dit is een artikel gedownload via [duitslandinstituut.nl](https://www.duitslandinstituut.nl).

Artikel:

<https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/66344/hoe-honger-in-duitse-lesboeken-werd-gepolitiseerd>